

Selma Lagerlöf: Föredrag vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid

Talare
Selma Lagerlöf
Författare

Datum
5 februari 1912

Plats
Helsingfors

- 1 Sommaren 1897 hade min vän Sophie Elkan och jag rest över till Visby för att arbeta. Vi ämnade inte ta del i några nöjen, vi ville inte göra några bekantskaper, vi skulle arbeta, bara arbeta.
- 5 Vi satte till med full fart alltifrån första början. Hela förmiddagarna sutto vi och skrevo i de två små vindsrummen, som vi hade hyrt i det sista huset vid Tranhusgatan tätt under ringmuren. När det led mot fyratiden på eftermiddagen, gingo vi för att spisa middag i paviljongen i Botaniska trädgården, och därpå togo vi åter
- 10 fatt på arbetet. Först då klockan slog sex, lade vi undan papper och penna för att vandra bort till någon vacker plats utanför murarna, där den ena av oss slog sig ner och läste högt, medan den andra satt och lät blickarna sväva ut över den blomrika marken, över de gamla tornen, som stucko så ovarsamt upp i luften, och över det
- 15 vida, blå Visbyhavet.

- Det var egentligen för min skull, som vi fasthöllo en så sträng dagordning. Jag hade kommit hem från min första italienska resa för ett år sedan, och min resebok, den boken, som varje författare,
- 20 som första gången ser Italien, nödvändigtvis måste skriva, skulle komma ut på hösten, men var ännu knappast halvfärdig. Vad Sophie Elkan beträffar, hade hon ett än vidlyftigare arbete i gång: hon sysslade med sin stora roman om John Hall, men den var nätt och jämnt påbörjad. Den kunde inte bli färdig på något år ännu,
- 25 och hon behövde alltså inte ta så väl reda på minuterna som jag.

Vi sutto i allafall båda lika ivriga vid arbetet och läto ingenting förströ oss. Vi hade varit på Gottland förut en sommar, och nu lyckönskade vi oss till att vi redan då hade fullgjort våra turistplikter.

Vi hade genomvandrat Visbyruinerna, åkt ut till Högklint en sommarafon och till och med rest omkring till flera av de ryktbara landsortskyrkorna. Denna sommar behövde vi inte ta upp tiden med att fara och titta på märkvärdigheter.

35

Det var ingen fara för att vi skulle tröttna. För varje dag, som gick, kände vi oss alltmer stolta och lyckliga. Vi vaknade varje morgon med den önskan, att allt skulle få fortgå, som det hade börjat, att ingenting skulle hända, ingenting komma och störa.

40

För att emellertid inte förlora allt samband med den värld, där vi levde, hade vi prenumererat på en Gottlandstidning, och där läste vi en kväll en notis, att skalden Karl August Tavaststjerna och hans hustru var komna till Visby.

45

Vi blevo genast litet betänksamma, då vi läste detta. Tavaststjerna var visserligen fullständigt främmande för oss. Men eftersom han hörde till skrået. – – Det kunde nog hända, att han skulle söka upp oss.

50

Det var verkligen förargligt, att ingen av oss hade någon reda på vad han var för en. Jo, att han var den förnämste författaren i Finland, den, som skulle ta arvet efter Runeberg och Topelius, det visste vi, men om han var umgängsam eller tillbakadragen, det
55 hade vi ingen kunskap om. Vi hade inte en gång vetat om, att han var gift, förrän vi läste här i tidningen, att han hade sin hustrumed sig.

60

Vi vände blickarna mot de fåtaliga böcker, som vi hade med oss, liksom för att fråga om de inte hade något att säga oss. Men vi hade ju knappt några andra böcker i förrådet än siciliansk folklöre och gamla krönikor från det gamla Göteborg. Mitt ibland detta låg dock en diger lunta på tyska: Nordische Meisternovellen, en samling översättningar av skandinaviska författare. Här fanns
65 verkligen inte bara en liten berättelse av Tavaststjerna, utan också en förteckning över den långa raden av böcker, som han redan hade skrivit, och hans porträtt. Det var en bild i profil, ett skalligt huvud med ett ansikte, som var så fint och skarpt utformat, som

70 om det skulle ha varit gjort med mejsel.

När vi nästa middag kommo in i paviljongen, fingo vi genast syn på Tavaststjerna. Det var nog ett ungdomsporträtt, detta, som vi hade sett i boken. Nu hade dragen blivit grova och tunga, det fina
75 och utmejslade var borta. Hela ansiktet var förunderligt grått. Det var inte blekt eller färglöst, utan verkligen grått, liksom täckt av en slagskugga, som aldrig ville vika. Grå kläder hade han också, vida och mjuka och av en utländsk snitt.

80 Våra två bord stodo helt nära varandra, men vi sågo snart, att vi inte behövde vara bekymrade. Tavaststjernas gjorde inte något försök att närma sig oss.

På detta sätt gingo ett par dar, men så blev det en söndag. Och
85 då vi på söndagsmiddagen kommo fram till vårt bord, som blänkte med rent duktyg och nyskurat silver, funno vi bredvid varje kuvert en röd ros. Och vid sidan av rosorna herr och fru Tavaststjernas visitkort.

90 Nu måste vi hälsa och tacka, och så var bekantskapen inledd.

Efter middagen, då vi sutto och drucko kaffe på den övre verandan, kommo de och slöto sig till oss.

95 I hela Visby finns inte en vackrare plats än den övre verandan på paviljongen. Den är så hög, att man därifrån kan se bort över både ringmur och trädtoppar och har hela himlen klar och öppen framför sig. När människor komma upp där, dra de in andan, som om deras bröst hade blivit lättade från en tyngd, och ögonen börja
100 lysa av glädje över att kunna sända ut blickarna så långt och så vitt utan minsta hinder.

Däruppe sutto vi nu och språkade. Och när jag tänker på det nu efteråt, tycker jag, att det var märkvärdigt, att något samtal alls
105 kom i gång, därför att Tavaststjerna var så döv, att det var ansträngande att göra sig hörd av honom, och vi två arbetsmyror voro litet reserverade, åtminstone i början. Men som yrkeskamrater hade vi

110 ju en massa gemensamma intressen, och det dröjde nog ett par timmar,
innan vi gingo var och en till sitt.

Tavaststjerna hade kommit till Visby för att sköta sin hälsa. Han skulle bada, vila och vara ute i fria luften så mycket som möjligt. Vi hade hellre sett, att han hade varit upptagen av författarskap, han
115 som vi, men då detta inte var händelsen, gjorde vi vårt bästa för att inskräpa hos honom, att vi för vår del måste försaka allt umgängesliv. Vi måste leva alldeles för oss själva, för att jag måtte kunna få min bok färdig.

120 När vi hade skilts från dem, sade vi till varandra, att nu hade vi gjort nog, nu hade vi varit tillräckligt vänliga och tillmötesgående. Vi voro mycket nöjda med de nya bekantskaperna, men inte ämnade vi låta dem förstöra vår arbetsro.

125 Nästa dag drucko vi inte vårt kaffe i paviljongen. Vi gingo genast hem till arbetet och sågo inte alls Tavastjernas.

Dagen därpå voro vi inte så försiktiga. Då gingo vi upp på övre verandan, kommo på nytt i sällskap med Tavastjernas och blevo
130 sittande där så länge, att det var omöjligt att tänka på något arbete mer för den dagen.

Och det var inte nog med detta. Det gick likadant nästa dag och dagen därpå och hela veckan ut.

135 Det var alldeles emot våra föresatser. Vi, som skulle undvika allt sällskapsliv! Och inte var det heller med min goda vilja, som det blev så, utan det var Sophie Elkan, som hade skulden.

140 Eller, rättare sagt, det var detta, att Tavaststjerna hörde så illa, som var skuld till det hela. Det borde ju ha varit ett hinder, men det blev raka motsatsen, därför att Sophie Elkan bland dem, som hade stått henne nära i livet, hade flera döva och var van att tala med dem. Hon inte bara visste hur hon skulle lägga rösten, för att
145 de skulle höra henne, utan hon hade en alldeles särskilt stor barmhärtighet med dem. Det var ingenting, som kunde röra henne så

mycket som tanken på den allt djupare tystnadens natt, som år från
år sänkte sig över dem, och hon kunde föreställa sig deras glädje
150 över varje mänskligt ord, som trängde sig fram till dem.

Om vi nu en dag höllo oss för oss själva och Tavaststjerna sedan
frågade var vi hade varit, menade hon, att hon i hans ögon spårade
den där undran, som man så ofta möter hos de döve, om vi undveko
155 honom, därför att vi tyckte, att det var svårt att tala med honom.

Han var så pass stolt och rädd för medömkan, att jag knappast
tror, att hon hade sett rätt, men hon hade i alla fall fått den uppfattningen
och kunde inte komma ifrån den. Man kunde ha väntat,
160 att vi skulle ha funnit det obehagligt att sitta och språka med
en döv på ett ställe, där vi hade fullt av främmande personer omkring
oss. De, som sutto vid de andra borden, vände sig emot oss
och undrade vad vi voro för ena, som voro så högröstade. Somliga
lade märke till att vi talade om författare och böcker och blevo sittande
165 för att lyssna, så länge som de anständigtvis kunde. Men allt
detta hade ingen verkan på oss.

När det såg ut, som om dessa långa eftermiddagssamtalen skulle
övergå till en vana, började jag bli orolig. Jag blev störd av att höra
170 så många ord och röster. Jag kom in i främmande intressen, blev
bortförd från boken, med ett ord.

Men jag trodde mig kunna hoppas, att det snart skulle bli ett
avbrott. Det brukar inte gå i längden att driva sällskapsliv bara av
175 barmhärtighet. Och å andra sidan kunde man ju vara tämligen viss
om att Tavaststjerna skulle komma att göra bekantskap med några
herrar. Han skulle väl snart få nog av att sitta i timal och samspråka
med ett par damer.

180 Men det visade sig snart, det var inte lönt att ha några förhoppningar
i den vägen.

Det finns ju till lycka för oss andra, som helst går tysta genom
världen, också en och annan människa, som har sin största glädje i
185 att ge så spirituella, lustiga och älskvärda vändningar åt sina yttranden,

att man nästan skulle vilja räkna det som ett slags konstnärskap. Men det skall inte heller förnekas, att dessa sällskapsmänniskor aldrig kunna göra sig riktigt gällande, om de inte ha en åhörare
190 av den rätta sorten. Det skall vara en, som hör på med uppmärksamhet, som är kvick och bildad nog att följa med vart det bär, och som till sist också skall kunna retas och säga emot en smula, så att samtalet inte stannar av.

195 Och nu voro dessa två, Sophie Elkan och Tavaststjerna, just vad jag nyss har beskrivit: den ena den födda sällskapsmänniskan, den andra den ypperliga åhöraren. Det kan låta underligt att säga detta om en, som hörde så pass illa, men dövheten övervanns av den orimliga lätthet och snabbhet, varmed hans hjärna arbetade. Det
200 var inte möjligt, att han kunde höra allt, som yttrades, men om han bara hade uppfångat ett ord, visste han genast vad det var fråga om. Och hans svar kom kort och vasst, och minnsann träffade det inte så väl, att den, som hade alla sina sinnen i behåll, skulle ha varit glad, om han hade rett sig så väl i ordleken.

205 De tänkte olika om de flesta ting och disputerade ofta, men det betydde ingenting. Allt som allt hade de det så nöjsamt, att Sophie Elkan glömde bort, att hon höll på med ett barmhärtighetsverk, och Tavaststjerna kom inte att göra några herrbekantskaper den
210 sommaren.

Allting hade varit utmärkt, om inte det där umgängeslivet hade varit fördärvligt för min bok. Det stod rent stilla med den. Men då hade också alltsammans fallit isär. Sophie Elkan skulle säkerligen
215 inte ha uppoffrat sig till den grad, att hon hade suttit ensam och underhållit dessa främmande.

Men det var just detta, som gjorde det så svårt för mig. Ty antag, att de där samtalen hade en större betydelse, än jag kunde förstå. – –

220 En dag hade jag beslutat att göra slag i saken och bryta mig lös. Men just då kom fru Tavaststjerna att säga helt tillfälligtvis, att hennes man hade blivit mycket bättre, sedan han kom till Visby. Och hon lät påskina, att det var den omständigheten, att han hade fått

förströelse och umgänge, som gjorde honom bästa nyttan.

När jag hörde detta, tordes jag ingenting säga den gången.

230 Det kom alltid något emellan. En dag hade jag föresatt mig att
bryta upp litet tidigare än vanligt, men just den dagen började Tavaststjerna
skämta om vad hans vänner i Stockholm skulle säga,
ifall de såge honom sitta dag efter dag i sällskap med några fruntimmer
och dricka kaffe, bara kaffe. »Och om de visste sen, att jag
235 tyckte, att det var roligt!» lade han till.

Och detta gjorde mig på nytt betänksam.

240 Det var alldeles ovedersägligt, att han blev starkare, gladare, mer
förhoppningsfull för varje dag. Och detta var naturligtvis den goda
Visbyluftens och badkurens förtjänst, liksom det stränga och återhållsamma
levnadssättets. Men antag nu, att vi spelade den rollen
härvidlag, att det genom oss lyckades honom att finna förströelse
utan att överträda läkareföreskrifterna. – – – Han var nog ingen
245 lydig patient i andra fall.

Jag fick den tron, att det var rättast att låta allt fortsätta, som det
hade börjat. Jag finge väl arbeta så mycket skarpare på hösten, då
jag bleve ensam. Vi voro kanske inte komna till Visby bara för att
250 sköta vårt eget arbete den här gången.

Nu, så här långt efteråt, tycker jag, att jag alltid ser oss på den övre
verandan, men i verkligheten ställde det sig nog inte så enformigt.
De voro ivriga cyklister, både herr och fru Tavaststjerna, och många
255 gånger spanade de upp oss, när vi sutto och läste utanför murarna,
och kommo surrande fram till oss. Ibland promenerade vi längs
med strandvägen, och många kvällar följde de oss hem på små stigar
mellan Visbyträdgårdarna, skjutande cyklarna framför sig och berättande
om milslånga utflykter, som de hade företagit under dagen.

260

Inte heller var det alltid Sophie Elkan, som förde ordet. Tavaststjerna
kunde också berätta, men då var det oftast om segling, om
äventyrliga färder uppe i Ålands skärgård, i storm, i dimma och i

265 begynnande isbildning. Vi kunde förstå, att han satte särskilt värde
på segelsporten, därför att den erbjöd så ovanligt många tillfällen
att råka i lifsfara. Han tyckte nog aldrig, att det var lönt att gå ut
till sjöss, om det inte var hissats stormvarning.

270 Denna sida av hans karaktär var oss en överraskning. Vi tyckte,
att oförvägenheten inte ville gå ihop med det, som vi hittills hade
sett av honom. Vi hade intrycket av en fin världsman, som var lika
hemmastadd i Paris och Berlin som i Stockholm och Helsingfors.
Men här stack nu finnen fram första gången, trotsig och envis och
275 liksom enkom skapad att bekämpa och kuva den sträva naturen,
som han hade vuxit upp ur.

En gång föll det honom in att visa ett brev, som hans hustru
hade fått från deras jungfru. Det var så bra och kärvt skrivet, att
280 han ville, att vi skulle se det.

Det var också ett präktigt brev, som gav gott besked om allt därhemma.
Och det slutade med en frimodig önskan, att frun skulle
komma med hem till hösten och stanna hemma också. För det var
285 inte bra, att inte frun var hemma.

Med anledning av brevet kommo de att tala litet om hur de
hade sitt liv inrättat. Tavaststjerna var redaktör för en tidning i
Björneborg och var bosatt där, men fru Tavaststjerna, som var skådespelerska,
290 låg i Berlin och studerade under vintrarna. Hon ville
bli så skicklig i tyskan, att hon skulle kunna uppträda i Berlin. Hon
hade provspelat för flera direktörer, och de voro vissa om att hon
skulle komma att göra lycka.

295 Detta berättade han, som om det var så bra ställt alltihop. Inte
ett ord om att det var pinsamt för honom att sköta en liten landsortstidning,
eller att det var ensamt och långsamt för honom i
Björneborg, medan hustrun låg därute i Berlin.

300 Och vi, som inte visste något om honom och aldrig hörde honom
klaga, vi trodde också, att han var nöjd, att han hade det så,
som han önskade, att han törhända hade valt att bo i en småstad

för att i fred och ro få ägna sig åt arbetet.

305

Det var hans särskilda gåva att kunna kasta alla bekymmer åt sidan, så att man inte ens misstänkte, att han hade några. Att han inte hade gott om pengar, kunde vi nog förstå, men han klagade lika litet över detta som över något annat. En gång, då hans hustru
310 kände sig orolig för framtiden, hörde jag hur han tröstade henne.
»Du måste väl veta, att bättre mans barn inte dör av svält i Finland»,
sa han. Vi undrade mycket hur han hade det ställt med sin diktning då för tiden. Han skulle ju inte få skriva i Visby, men vi misstänkte, att han gick och funderade på något stort. För det trodde
315 vi honom om.

320

Han var äldre författare än vi och ryktbarare än någon av oss, men det var inte detta, som imponerade på oss, utan den skarpa intelligens, som uppenbarade sig i vart ord. Om han bara ville ta
320 itu med något på allvar! Vi trodde, att han kunde nå upp till vad som helst.

325

Han var inte mer fallen för att skryta än för att klaga, men det enda han verkligen berömde sig av var, att han kunde arbeta fortare
325 än någon annan. Han hade en gång skrivit färdig en lång tvådelars roman på en månad. Men detta var nu det, som vi för vår del satte minst värde på. Vi trodde inte, att det var på det sättet, som de stora och bestående böckerna blevo till.

330

En och annan gång fällde han helt oförvarandes några yttranden, som kommo oss att tro, att han gick och tänkte på en dikt, som han skulle utföra, då han fick mycket gott om tid. Det skulle bli ett verk som Faust eller Kung Fjalar och på en gång lyfta honom upp
bland världslitteraturens stormän. Han kände inom sig krafter för
335 detta, men han hade aldrig hittills gett sig tid och ro att fullfölja avsikten. Han hade haft så lätt för att författa, och han hade kastat ut den ena boken efter den andra i världen liksom i väntan på att få skriva det där stora. Han underskattade inte sina föregående arbeten, men då han talade om dem, märktes det, att han mätte dem
340 efter måttet av det där mästerverket, som han gick och drömde om. Det var inte de, som skulle bära hans namn in i odödligheten. Han

hade inte gett sig mycken tid med dem, bara skyndat på för att få tillfälle att göra detta stora, bestående.

345

Vi trodde oss förstå, att han nu började bli rädd för att han hade väntat för länge. Han hade skämt bort hjärnan med ett flyktigt arbetssätt, och då han på sista tiden hade tänkt på den stora boken, hade han funnit det svårt att utföra den.

350

En eftermiddag – vi kunde då ha varit bekanta en månad unge fär – hörde vi, att hans hustru bad honom, att han inte skulle sitta kvar så länge som vanligt, utan komma med hem. Samtidigt talade hon om, att det skulle bli fest nere vid badhuset på kvällen, och att de voro inbjudna. Men det var inte fördenskull han behövde gå hem nu, utan därför att han hade lovat skriva ett poem, som hon skulle läsa upp.

355

Vi måste ge henne rätt. Skulle han författa ett poem, som skulle läsas upp denna samma dag, då var det på tiden, att han tog itu med arbetet.

360

Han satt emellertid gott sin vanliga tid ut, och vi kunde inte tänka, att badgästerna skulle få höra några vers. Men han hade hunnit med det i alla fall. Vi läste dem i tidningarna nästa dag.

365

Jag kan omöjligt påminna mig om poemet var gott eller svagt, men jag hörde, att det hade gjort lycka, och jag minns, att det förvånade mig, att han var så glad häråt. Vad kunde nu detta spela för en roll för en erkänd storhet som han?

370

Det gick ett par dagar igen, och hur det nu var, så kommo vi en eftermiddag att följa Tavaststjernas till deras hem. De ville visa oss något, den vackra utsikten från deras fönster, eller vad det var. Vi måste erkänna, att de bodde präktigt. Tavaststjerna kunde från sitt skrivbord se ut över samma stora vy som från paviljongens veranda. Det var bara nästan för vackert.

375

Men då vi kommo fram till skrivbordet för att se ut, kunde vi inte undgå att märka, att det var betäckt med fullskrivna pappersark.

380

Vad var nu detta för slag? Han hade ju sagt, att han inte skulle arbeta denna sommar!

385

Han förklarade, att han hade blivit ombedd att skriva i turistföreningens julbok, och nu hade han tänkt, att om han kunde öka till poemet från badhusfesten med ett par avdelningar, skulle det bli lämpligt att sända.

390

Han var i ett strålande humör den där dagen. Han till och med läste upp för oss vad han hade skrivit.

395

Vi blevo förskräckta båda två över det vi fingo höra. Det var en glänsande form, en oändlig rikedom med rim, men vi kunde inte få reda eller klarhet i sammanhanget. Vi kritiserade rätt obarmhärtigt, men han bara skrattade åt oss. Klandret nedslog honom inte det minsta. Vi funno honom mycket olik andra skriftställare, oss själva inte undantagna.

400

Det var inte förrän långt efteråt, som jag förstod varför han hade varit så glad den där dagen. Vi, som ingenting visste, vi hade heller inte hört, att han på vintern och våren hade varit nedstämd och sjuk, så sjuk, att ingen i hans omgivning hade trott, att han skulle kunna skriva mer. Då hade han av en vän blivit bjuden på en resa till Norge. Han hade varit lycklig och glad under färden, arbetat oerhört, bättre än någonsin förr: men troligen hade han överansträngt sig. I Visby hade han inte kunnat skriva hittills, utan gått och burit tyst på den tanken, att han inte mer var någon författare.

410

Då han hade talat om sin stora bok, hade det väl varit, för att vi skulle veta vad han hade ämnat och velat, eller kanske gjorde han endast ett försök att föra drift med sig själv.

415

Om man nu tänker sig, att en sångare har varit utan röst en tid för sjukdoms skull och så en morgon står upp och slår en drill helt oförvarandes och märker, att rösten har kommit igen eller åtminstone är på väg att komma igen, så är det ju lätt att förstå, att detta betyder så oändligt mycket för honom, att han inte fäster sig vid om han har legat av sig litet i själva sångkonsten. Och så var det

väl också med Tavaststjerna. Han kunde inte fästa sig vid våra små, futtiga anmärkningar inför detta stora, att han åter kunde forma sitt språk, smida ut det till meter och rim, inför detta, att han åter kände sig som diktare.

425

Nästa dag talade han om för oss, att han hade arbetat till fyra på natten, och att poemet var färdigt. Han visade oss, att han hade försökt ändra ett par ställen, som vi hade funnit otydliga. Det var omöjligt att tycka, att de hade blivit klarare. Vi gjorde vad vi kunde
430 för att han skulle förstå vår mening, men han kunde inte se vad som fattades. Det var ingenting att göra vid saken. Vi märkte, att han var ur stånd att avhjälpa felen. Det var första gången vi upptäckte, att det fanns något bristfälligt i begåvningen. Det hade uppstått en skada på maskineriet i hjärnan, det kunde vi förstå, fast vi
435 inte visste hur den hade uppkommit.

Ett par dagar senare fingo vi höra, att Tavaststjerna hade gripit sig an med Laureatus.

440 Både han och hans hustru talade om Laureatus, som om denne skulle ha varit en gammal bekant, och det var han väl också för dem. Det var ett gammalt ämne helt säkert, som han hade brottats med många gånger förut.

445 Jag tänker nu, att Laureatus var den stora dikten, som han hade gått och burit inom sig sedan många år tillbaka, den stora tankedikten, som skulle skänka hans namn odödlighetens lager. Den skulle ge honom själv och hans samtid i stora drag. Och en stor stridsskrift skulle det bli, ett helt satiriskt epos. Mänskligheten skulle där
450 se sina lyten förstörade och skrämmande och med ångest slå sig för sitt bröst och gripa sig an med sin upprättelse.

Han torde väl ha fruktat själv, att han ännu inte var stark nog att föra ett så stort tänkt verk till fullbordan, men det var säkert många
455 omständigheter, som sporrade honom att åtminstone göra ett försök. Han var ängslig att inte använda den så underbart återvunna skaparkraften. Han hade kanske förut under sommaren sagt till sig själv, att om han någonsin mer återfick den, så skulle han inte slösa

460 bort den, utan samla all sin kraft till sitt epos. Han vågade kanske
inte hoppas, att döden och oförmågan, som denna gången hade
blivit tillbakaslagna, skulle ge honom långt andrum.

Han hade det dessutom bra på många sätt: lugna, ordnade förhållanden,
465 ett vackert skrivrum. Livet var vänligt och glatt åtminstone
i hans närmaste omgivning. Vardagsarbetet på redaktionen
hindrade honom inte. Bekymmer hade han naturligtvis, men nu,
då han hade fått tillbaka arbetsförmågan, tryckte de inte ner och
hindrade. De verkade nog eggande, de också.

470 Så grep han sig då an med att utarbeta sitt livs stora, gömda
skatt: sagan om Laureatus, den trotsige diktaren, landsvägspoeten,
bespottaren, den aldrig lagerkrönte, han, som strider mot sitt samhälle
och sin tid, kanske mest därför, att han har gammalt krigarblod
475 i ådrorna, är en finsk soldatgosse och måste slåss. Denne Laureatus,
om vilken man så tydligt förstår, att om han hade levat i en
annan tid, i en farans och övervåldets tid, skulle han ha försvarat
sitt land i eld, i blod, i frost, i svält!

480 Han satte sig till arbetet med liv och lust, men tyvärr var det
redan nu långt lidet med sommaren. Visby säsongen led mot sitt
slut. Ångbåtarna voro fulla av passagerare, när de i de stilla sommarkvällarna
lämnade hamnen, och det sades, att paviljongen rätt
snart skulle stängas. Det allmänna uppbrottet oroade Tavaststjerna,
485 påminde honom om att han måste skynda. Brådskan kom och slöt
förbund med hans gamla fiende, omöjligheten att arbeta långsamt.

Han skrev om nätterna, satt uppe till två och tre utan att känna
trötthet. Då vi råkades om middagarna, skröt han med att han
490 hade format femton, tjugo strofer, sedan han sist såg oss. Han var
inte så ivrig att visa vad han hade skrivit denna gången, men första
sången fingo vi dock höra. Vi blevo glada åt den. Den var alldeles
över vår förväntan, modig och stark och full av sprittande liv.

495 Den sista veckan av augusti var den vackraste på hela sommaren.
Vi kunde inte förstå varför alla människor reste sin väg, vi kunde
inte tro annat, än att det goda vädret skulle vara länge ännu, och vi

500 beslöto oss för att stanna några veckor in i september. Tavaststjerna
var av samma mening. Han ville inte lämna Visby, förrän Laureatus
var färdig. Hans hustru for till sitt arbete i Berlin, men han stannade
kvar.

505 Det visade sig emellertid, att de hade haft rätt, som hade gett sig
av i augusti. I och med att september hade ingått, började en tredagars
storm, som drev all värme så långt mot söder, att den inte
hittade tillbaka mer under den hösten. Vinden trängde igenom alla
väggar, det blev ohyggligt kallt inomhus, och ute kunde man inte
vara för blåstens skull. Om inte ringmuren hade varit, som stängde
510 ute det värsta blåsvädet, så skulle vi knappast ha kunnat streta oss
fram till paviljongen.

Men storm och regn det var Tavaststjernas väder, och i denna
otrevnad var det han, som höll modet uppe på oss alla tre.

515 Han tog sig för att berätta om Björneborgstidningen. Den var
som ett levande väsen, den där tidningen. Den gick sina egna vägar,
ingen kunde styra den, allraminst redaktören. Ingen tidning
i Europa hade så många tryckfel. Detta fanns det ingen hjälp för,
520 utan man fick bära det. Och ibland innehöll den smädedikter mot
sin egen redaktör. Vi kunde inte begripa hur sådant kunde hända,
förrän vi förstodo, att det var han själv, som hade låtit föra in dem.
Jag skulle nästan tro, att han också hade arrangerat tryckfelen.

525 En annan dag sökte han intressera oss för ett stort företag. Kung
Oscars jubileum firades det året, och han föreslog, att vi skulle sända
omkring cirkulär till alla Sveriges tidningar och erbjuda dem
hyllningsdikter. Han var övertygad om att alla tidningar ämnade
införa undersåtliga och högstämnda kväden, och om vi satte oss ner
530 och tillverkade jubileumspoesi under några veckor, skulle vi komma
att förtjäna en mängd pengar.

Detta hände en av de sista dagarna, som vi voro kvar i paviljongen.
Det var otrevligt och ruskigt där, borden stodo odukade,
535 stolarna voro uppstaplade i högar, och alla gäster utom vi var borta.
Men om någon hade gått förbi, så hade han nog fått höra ett

sådant glam därinifrån, att han kunde ha trott, att det hade blivit hög säsong på nytt.

540

Sedan, då paviljongen stängdes, fingo vi lov att söka oss ett annat matställe, och vi fruntimmer beslöt att äta på hushållsskolan. Det var mörkt och instängt där, men det låg nära vår bostad, och det var billigt. Var Tavaststjerna skulle äta, visste vi inte; vi togo för givet, att han skulle flytta till stadshotellet. Men då vi kommo till
545 hushållsskolan för att spisa, var han där före oss. Vi blevo nästan rörda. Det var ju bara för vår skull han kom dit. Där fanns verkligen ingenting annat, som kunde locka honom.

550 Jag undrar om någon stad i världen kan ha ett så ödsligt utseende som Visby, sedan badgästerna ha försvunnit. Vi kunde gå hela gator utan att möta en människa. Det var som om stadsborna hade kunnat göra sig osynliga. De borde ju ändå ha varit tvungna att gå ut någon gång, men man såg dem aldrig. Vi gingo så ensamma,
555 vi tre försenade sommargäster, mellan hus och gårdar, som om vi hade gått på en öde ö.

Det var just under dessa veckor, då vi voro så hänvisade till varandra, som vi riktigt kommo att hålla av Tavaststjerna. Vi arbetade
560 alla tre nu, vi var trötta, då vi råkades, och ingen av oss var så särskilt briljant. Men Tavaststjerna var enkel och vardagstrevlig och mån om att glädja och hjälpa. Vi blevo mer än en gång rörda över honom.

565 En dag hade Sophie Elkan blivit sjuk, och jag kom ensam till middagsmålet. Tavaststjerna frågade genast efter henne, och då han fick höra, att hon inte kunde komma, blev han nedstämd och tyst, nästan mer än som var artigt mot mig, tyckte jag. Men efter middagen kom förklaringen. Han hade ämnat bjuda oss på kaffe hemma
570 hos sig den eftermiddagen. Hans värdinna hade kokat det åt honom, och det stod nu färdigt och väntade på oss.

Jag fick lov att följa med honom hem, för att inte hans missräkning skulle bli alltför stor. Han hade gjort sig otroligt besvär. Jag
575 tror, att han hade valt ut brödet själv hos bagaren, det var bullar

så stora som till en fettisdagsmiddag, och han hade låtit bära upp
brickan på ett litet utsiktstorn, som hörde till hans bostad, för att
vi skulle ha fått njuta synen av vid himmel och fritt hav än en gång
580 under kaffedrickningen.

Han hade nog varit så glad som ett barn, medan han hade gjort
sina tillrustningar. Det kan göra mig ledsen än i dag, att det skulle
lyckas så illa för honom.

585 På kvällen låg Sophie Elkan och yrade i stark feber, då jag får
höra någon komma med tunga steg uppför trappan och över vinden
fram till våra rum. Så knackade det, och då jag öppnade, stod
där en karl i slokhatt och vid slängkappa och sträckte fram en butelj
590 mot mig. Det var Tavaststjerna, som hade kastat kappan över
sig för att kunna bära till oss en butelj vin, äkta spanskt vin, som
han hade spanat upp i någon handel, och som var så förträffligt,
att det skulle göra fru Elkan frisk, om hon bara ville dricka ett par
glas av det.

595 Hela tiden var han i en ljus och glad stämning. Han arbetade
oerhört, lade sig ingen natt före två och lyckliggjordes av en trogen,
aldrig svikande inspiration. Det var knappast mer än en eller
två gånger, som han lät oss få en aning om att han gick och bar på
600 tunga tankar och olycksdrömmar.

Vi kommo gående alla tre framåt Tranhusgatan en eftermiddag.
Det var inte mörkt, men djup skymning, och gatan låg tom
som vanligt. Helt tvärt kom en meteor ljungande förbi, klar och
605 tydlig, som om en fackla hade slungats över vår väg. »Såg ni den?»
sa Tavaststjerna, »den betyder lycka». – Visst hade vi sett den. Det
var en vacker och underbar syn. Vi kände oss gripna och högtidliga.
Också vi hade en känsla av att den kom som ett förebud.
Tavaststjerna, som hade blivit så glad åt den i första ögonblicket,
610 slog nu helt hastigt om och sade med låg röst: »Den kan i alla fall
inte vara menad för mig. Jag undrar hur det skulle kunna vända sig
så för mig här i livet, att jag bleve lycklig».

En av de sista kvällarna, som vi voro kvar i Visby, hade vi varit

ute och gått i skymningen. Det var storm igen, och man fick
vackert hålla sig innanför ringmuren. Vi längtade emellertid ut till
havet, och vi gingo fram till en av murportarna för att få se det.
Utanför porten låg en bastion, som var förvandlad till en plantering,
620 och där stodo ett par bänkar. Här försökte vi sitta ner, men
det var för kallt. Vi reste oss alla tre, men då vi fruntimmer hade
nått in i muröppningen, märkte vi, att Tavaststjerna ännu stod kvar
därute i blåsten. Det var skymning, som sagt. Havet låg och vred
sig och plågades under vindens skarpa tuktan. Himlen var full av
625 moln och mörker, och rätt västerifrån kom en tung, svart moln
bank drivande. Den rörde sig med en ovanlig hastighet rätt emot
oss, kom hotfullt tung och fast, inte lik ett moln, utan som en sky
av svart aska, som ville lägga sig över oss och kväva oss.

630 Detta annalkande molnet stod Tavaststjerna och såg in i, stod
länge med korslagda armar, medan vi dröjde i portöppningen och
väntade på honom.

»Vad tror du att han ser?» viskade jag till Sophie Elkan. – »Han
635 ser ut, som om han såge döden», sa hon.

Men jag vet inte om hon hade rätt. Jag tror, att han såg in i allt
det livets mörker, som ville kasta sig över honom. Det var tystnadens
och glädjelöshetens mörker, som dövheden skulle sänka över
640 honom om några få år. Det var fattigdomens och ensamhetens
och glömskans mörker, som skulle komma, ifall hans begåvning
sveke honom.

Dock – han stod där ju stolt och rak ännu. Han trotsade det alltsammans.
645 Han var en diktare ännu. Han bar ljuset inom sig. Mörkret
skulle inte kunna betvinga honom.

Vi lämnade Visby ett par dagar därefter. Då vi stodo på ångbåten,
färdiga att fara, syntes Tavaststjerna inte till. »Nu har han glömt avgångstiden
650 », sa vi, ty vi trodde nog, att han hade velat komma och
säga farväl till oss. Men i sista ögonblicket kom han med en stor
massa rosor. Det var säkert dessa, som hade vållat dröjsmålet. Han
hade nog velat binda ihop dem till buketter, men han hade misslyckats.

655 »Ni får ta dem, som de är», sade han.

Så kom det sig, att det första som det sista vi fingo av honom var rosor.

660 Men härmed var också allt slut. Han försvann så helt och hållet ur vår synkrets, som om det svarta molnet från strandpromenaden hade kastat sig över honom och kvävt honom.

Till julen kom Laureatus ut emellertid, men han sände den inte
665 till oss. Vi fingo julkort från hans hustru. Hon berättade, att han var ute i Tyskland hos henne, men från honom själv hörde vi intet.

Jag vet inte om han var nöjd med det mottagande, som Laureatus fick. Jag vill minnas, att den vann stor anklång; man sade, att det
670 var hans förnämsta verk, men jag fruktar, att det inte var honom nog. Ingen tänkte väl på att säga, att nu hade han skapat sitt mästerverk, det, som skulle bära hans namn till odödligheten. Och det var på detta han väntade.

675 Sedan hörde vi ingenting om honom förrän efter några månader, då dödsnotisen stod i tidningarna.

Vi voro inte tillsammans då, men vi genomforos av samma känslor av bedrövelse och saknad. Det var något mycket rikt och lysande,
680 som var borta. En meteor hade flugit förbi oss i ljus och prakt bara för att slockna.

Vi tänkte sedan – – ja, vi tänka och undra än i dag. Om vi inte hade varit så okunniga, om vi hade vetat litet mer om hans förhållanden,
685 hur hade det då gått? Vi hade kanske kunnat göra honom mer nytta. Eller kanske inte just honom själv – ty vem har makt att länka ett människoöde? – men hans dikt, hans Laureatus, hans storverksdröm.

690 Om vi hade haft förstånd och mod att tvinga honom att arbeta omsorgsfullare, långsammare! Om vi hade inpräntat hos honom, att hans dikt verkligen kunde bli allt, som han ville ha den till, kanske

hade vi då kunnat förmå honom att skänka den ett par år av sitt
695 liv. Om vi hade vetat, att detta var det sista tillfälle, som livet gav
honom, att vinna ett stort slag, då hade vi kanske kunnat hindra
honom att avsluta ett sådant verk på ett par månader. Detta arbete,
som han älskade, skulle ha kunnat hjälpa honom igenom den
långa finska vintern. Han skulle ha tagit bättre vara på sig själv, om
700 han hade haft detta att tänka på. Och om han då verkligen hade
frambragt något utomordentligt, kunde det ha blivit hans räddning,
gett honom nytt livsmod, nya uppgifter.

Om vi hade vågat gripa in, hade vi kanske kunnat hindra honom
705 från att sätta in i dikten all denna klagan, som man ofrivilligt finner
inte gå ihop med hans själs mod och tålamod. Vi skulle ha försökt
att få honom att fullfölja det första, raska uppslaget och inte tynga
ner dikten med sådant, som måste ha varit tillfälligt och oväsentligt
för en så stark och rik begåvning.

710 Vi hade kanske förmått honom att fullfölja arbetet ännu några
sånger, så att det hade fått en verklig avslutning och hade förlorat
intrycket av att vara något ofullbordat.

715 Men alla våra frågor äro gagnlösa. Vi veta inte om vårt ingripande
hade kunnat gagna. Han hade andra vänner, bättre och klokare
rådgivare än vi, och de kunde intet göra. Hans hjärna var redan försvagad.
Han hade formgivningens gåva kvar, men de finaste och
ömtåligaste delarna av intelligensen tycktes vara på ett besynnerligt
720 sätt skadade och tjänstgjorde inte som de borde.

För oss återstår det blott att bära vittne om vad han ville och säga,
att vi tro, att han var ämnad att i detta sångens Finland bestigaskaldetronen.
Ty hos Tavaststjerna fanns dock inte så litet av det,
725 som utmärkte honom, som i dag firas som Finlands störste son.
Också hos Tavaststjerna fanns den stora hänförelsen över fosterlandets
natur, han också var tapper och uthållig, tålig, arbetsam,
känslig, fast döljande sig bakom humor och tvärhet, ordknapp och
kveck, ett provstycke också han på vad den finska jorden kan alstra
730 av stark, rik mänsklighet, då den gör sitt bästa.

Men hur som helst, vårt minne av Tavaststjerna är inte bara vemodigt.
Han var en sårad och slagen man, redan då vi träffade honom,
735 men det var vackert att se honom resa sig till sin sista strid.
Det var inte att vänta, att han skulle segra, men om det finns en
lager också för modet, som vågar storverket, för viljan, som driver
framåt, ännu då allt hopp är ute, då skulle vi vilja skänka den åt vår
stackars vän Tavaststjerna–Laureatus.

740

Källa

745 <div>Manuskript hämtat från Lagerlöf, Selma, 1858-1940. - Tal / Selma Lagerlöf; textkritisk utgåva utgiven
av Petra Söderlund och Ilaria Tedde; inledning av Brigitte Mral; huvudredaktör: Petra Söderlund (2025-10-
13).</div>

Taggar

1910-tal, 1912, Författare, Kvinna

URI

750 <https://www.svenskatal.se/tale/selma-lagerlof-foredrag-vid-svenska-litteratursallskapets-i-finland-arshogtid>

755

760

765

770